

Вітаючы надыход новага, 1942 года, Вацлаў Іваноўскі казаў сваім маладым супрацоўнікам у Менску: «Вынайсці порах важна, але не менш важна навучыцца яго выкарыстоўваць». Казаў, каб даць зразумець, што ажыццяўленне ідэі значыць не меней за самую ідэю. Ён быў хімік-тэхнолаг, таму няблага ў гэтым разбіраўся.

Так, ён абапіраўся на ўласны досвед, калі ў 1902 г. высноваў пастулат стварэння новай беларускай нацыі і будаўніцтва Новай Беларусі, трактаваў гэта не праста як прыгожую ідэю. Былі і да яго яе адкрыўальнікі і вынаходнікі: Францішак Багушэвіч, Казімір Кастрявіцкі, нарадавольцы ды іншыя. Але яны не здолелі перайсці ад маралізатарства да практычнай дзеянасці. І толькі Вацлаў Іваноўскі першы пачаў гэтую ідэю ператвараць у сапраўднасць.

Гэта быў выклік гістарычна сфармаванаму ўкладу палітычных і культурных дачыненняў у Беларусі, пальчатка, кінутая Pacei і Польшчы, якія лічылі гэты край полем сваіх інтэрсаў і заўзята вялі за яго ідэалагічную вайну.

Ён быў цвярозым рамантыкам і разумеў, што пачынаць належыць ад вяртання з забыцця ўласных спрадвечных каштоўнасцяў — памноўжыць іх і распаўсюдзіць; ад засваення новай навукі — незалежнага палітычнага мыслення; нарэшце — ад разрыву псіхалагічнай пупавіны, якая трymала яго народ у залежнасці ад культур суседніх народаў і дзяліла на «рускіх» і «польскіх». І таму ён пачаў ствараць маладую беларускую інтэлігенцыю, якая ўсведамляла паставленьня перад ёю мэты.

Іваноўскі вызначаўся вялікай працавітасцю, арганізацыйным талентам. Умей знаходзіць сродкі, гуртаваць паплечнікаў, дзейнічаць самастойна, з разлікам найперш на ўласныя сілы. Спрыяў маладым талентам і творчым ініцыятывам, адкрыў свету найвялікшага прарока беларускага нацыянальнага адраджэння — Янку Купалу, узвёў на айчынны Парнас Алаізу Пашкевічанку-Цётку ды іншых. І пры гэтым заставаўся надзвычай скіплым, вылучаў наперад іншых — не сябе.

Ён марыў пра незалежную Беларусь. Толькі да гэтай мэты былі скіраваны ўсе яго намаганні абудзіць і распаўсюдзіць нацыянальную свядомасць. Яшчэ маладым студэнтам ён зразумеў, што вырашыць гэту задачу будзе немагчыма без дзейнай старонняй падтрымкі. І та-

му супрацоўнічаў з Расеяй, Польшчай, Нямеччынай — усё залежала ад абставінаў часу, ад здольнасці і зацікаўленасці патэнцыйнага саюзініка ў падтрымцы інтэрэсаў Беларусі. Бо толькі ёй адзінай прысягаў ён на вернасць, на іншых жа глядзеў цераз прызму беларускіх інтэрэсаў і чакаў разумення і дапамогі.

З гэтай дарогі не збочваў аж да смерці, і дзейнасць яго рэдка задавальняла суседзяў — ён не хацеў ім падпарадкоўвацца, таму стаўленне да Іваноўскага польскіх, расейскіх і савецкіх публіцыстаў звычайна было тоеснае іх стаўленню да памкнення беларускага незалежніцкага руху. І адны, і другія часта расцэньявалі гэты рух як скіраваную супраць іх інтрыгу непрыяцеля. А ўжо адгэтуль была самая кароткая дарога да найдзіўнічых закідаў, паклёні і агідных абраз.

Фігура Іваноўскага была выкрэсленая з гісторыі беларускай культуры і нацыянальнага руху. Згодна з дырэктывамі камуністычных уладаў Беларусі, яго прадстаўлялі ворагам народа, грабежнікам і пачварай, што купалася ў людской крыві. У менскіх навуковых колах аб ім гаварылі ўпотай. Дайшло нават да таго, што віленскі мастак Пётра Сергіевіч баяўся прызнацца, што ў 1943 г. выканаў партрэт Вацлава Іваноўскага, і толькі ў 1985 г., ужо пасля смерці жывапісца, было выспектленае яго аўтарства, дый тое не ў Менску, а ў Злучаных Штатах.

Трэба падкрэсліць, што асуджэнне Іваноўскага савецкімі ўладамі было выклікане не толькі яго пазіцыяй часоў нямецкай акупацыі, яно датычылася ўсёй яго дзейнасці ўвогуле. Такое стаўленне дыктавалася правіламі непераборлівай на сродкі палітычнай гульні і таму не заслугоўвае скрупулдзной крытыкі. Тым не меней гэтае асуджэнне дало сумнія вынікі, галоўным з якіх, бадай, быў мур маўчання вакол імя Іваноўскага — на многія дзесяцігоддзі ён адгарарадзіў даследчыкаў і пазбавіў іх магчымасці вывучаць у Беларусі жыццё і дзейнасць гэтага чалавека.

Усё гэта абуджала ўва мне пратэст і падштурхоўвала да самастойных доследаў. Я распачаў іх у канцы 70-х гг. з марудных, але шалёна цікавых пошукаў у польскіх архівах і бібліятэках, з перапіскі і размоў з асобамі, якія ведалі і супрацоўнічалі з Вацлавам Іваноўскім.

Аказалася, што іх нямала. Шмат каштоўнай інфармацыі пра жыццё і дзейнасць Вацлава Іваноўскага, а таксама здымкаў і дакументаў я атрымаў у 1978–1980 гг., асабліва ад Марыі Арнольд, Соф'і Дабрынскай, Ганны Іваноўскай-Карнэцкай — яго дачкі, Аўгена Калубовіча, Яна Карыткоўскага, Гражыны Літінскай, Язэпа Найдзюка-Александровіча, Марка Валейкі, Тамаша Зана і Бернарда Закрэўскага, за што сардэчна ім дзяяю.

Шэраг найбольш істотных аспектаў дзейнасці Вацлава Іваноўскага я прадставіў у сваіх артыкулах і доследах, якія выйшлі ў свет у 80-я гг. у польскай навуковай перыёдышы: «З гісторыі беларускага

выдавецкага руху 1902–1905 гг.» (Studia polono-slavica-orientalia. Acta litteraria, t. IX, 1985); «Паходжанне і аўтарства першага беларускага лемантара» («Slavia Orientalis», 1986, № 3); «ППС і беларускі рэвалюцыйны рух 1902–1906 гг.» (Studia polsko-litewsko-białoruskie, Warszawa, 1988) і «Беларускае пытанне ў палітыцы Лонданскага лагера 1941–1944» (Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej, t. XIX, 1983).

Абставіны яго палітычнай дзеянасці падчас Другой сусветнай вайны я імкнуўся падрабязна разгледзеь у книзе «Беларусь пад нямецкай акупацыяй» (Варшава; Вроцлаў, 1989).

Варшава, студзень 1992 г.